

**ШІСТЬ ЗАПИСІВ КНЯЗЯ
ІЛЛІ КОСТЯНТИНОВИЧА ОСТРОЗЬКОГО
З р. 1535—1540**

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Подаючи в отсій книжечці окремою відбиткою з «Наукового додатку до «Учителя», р. 1912, ч. 2, вид[ано] д[ня] 20 грудня 1912 р., отсю працю, чиню се в тім намірі, аби зробити приступною нашій ширшій громаді пам'ятку життя та діяльності одного з членів значного руського роду Острозьких*. Сею публікацією бажаю розпочати ряд подібних видань т[ак] зв[аного] актового, архівного матеріалу, приспособленого для розуміння та зацікавлення ширшої громади. Сей матеріал, публікований у спеціальних, часто мало доступних виданнях, навалений там великими купами і доступний хіба спеціалістам-історикам, які не все мають можливість використати з нього, власне, те, що в нім міститься індивідуальне, особисте або загальнолюдське та цінне навіть із літературного погляду, повинен, на мою думку, помалу робитися духовою власністю ширшого загалу в відповіднім обробленні. Адже ж маємо в тих документах поперед усього пам'ятки нашої народної мови, дуже часто з надзвичайно цікавими та важними подробицями, зворотами та назвами, з тих часів, коли наше книжне письменство не плодило майже нічого або плодило дуже мало, і то переважно церковнослов'янською мовою. Не менше важне й те, що в тих документах часто оповідаються події з буденного, родинного та громадського життя, які уходять уваги істориків, що звертають бачність на цілість історії, так як уйшла уваги проф. М. Грушевського ціла глибока трагічна історія Гальшки Острозької, про яку він ледве кількома словами згадав у нотці про князів Острозьких у своїй «Історії України-Русі», т. VI, ст. 631.

Так само можна в таких спеціальних публікаціях подавати передруком із великих томів архівного матеріалу

вміло дібрані свідoctва про різні явища громадського та політичного життя, які не всі може так докладно обробити автор загального курсу історії, що своє представлення часткових або місцевих явищ із конечності мусить обмежувати, аби не перетяжити плану своєї цілості.

В своїх публікаціях я не думаю ані держатися одноцільного плану, ані давати цілості, тільки буду обробляти та публікувати те, що мені видасться цікавим та вартим уваги ширшої громади, або замало виясненим дотеперішніми дослідями, або нарешті гідним уваги з літературного погляду. Історія літератури, коли вона має давати хоч приблизно повний образ духового розвою нарсду, мусить сягати поза обсяг властивої літератури глибоко в історію культури та розвою індивідуального, родинного, громадського та політичного життя, оскільки все те проявляється в пам'ятках чи то писаного, чи усно переданого людського слова.

Писано дня 1 грудня 1912

Рід князів Острозьких відіграв дуже важну роль в історії Південної Русі та в історії Польщі XV—XVI вв., а особливо визначилися в нім два незвичайні мужі: князь Костянтин Іванович Острозький, від р. 1513 каштелян віленський, а від 1522 воевода троцький, що вмер р. 1530 і визначився як незвичайний свого часу войовник та «підпора Речі Посполитої» (*columna Respublicae*), як назвав його король польський Зигмунт I* у привілеї з р. 1518, і його наймолодший син Василь Костянтинович Острозький, що був одним із головних двигачів національного життя Південної Русі в другій половині XVI в., оснував, між іншим, руську академію та друкарню в Острозі і вмер 1608 р. Хоча про життя тих великих мужів написано досі дуже батато¹ і видано немало матеріалів для зрозуміння та оцінки їх діяльності; то все-таки нема досі повної та систематичної збірки тих писаних пам'яток, які лишилися з їх підписами і дійшли до наших часів. Особливо листи та записи князя Василя Костянтиновича Острозького варті такого видання та спеціальної студії про них.

¹ Пор.: Alexander Przewdziecki. Jagiellonki polskie w XVI w. Obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta, królów polskich. Kraków, 1868, I, II, ст. 39—44, та М. Грушевський. Історія України-Русі, тт. V і VI.

Зайнявшись літом минулого 1911 року перекладом німецької монографії вроцлавського професора Каро* п[ід] з[аголовком] «Беата й Гальшка», я при тій нагоді познайомився трохи ближче з публікаціями, що доторкаються історії дому Острозьких, і з одної з них, Archiwum książąt Sanguszków* w Sławuckie, wydane przez Bronisława Gorczaка, konserwatora tegoż archiwum, t. IV, 1535—47, we Lwowie, 1890, вибрав різні записи одного з тих князів, Іллі Костянтиновича Острозького, старшого брата Василевого, що вмер у молодім віці і не здужав визначити себе нічим особливим понад те, що був мужем Беати Костелецької, незвичайно енергійної та діяльної жінки, і вітцем Гальшки Острозької, що завдяки незвичайним обставинам зробилася героїнею досить незвичайної навіть на ті часи романтичної історії. Записи князя Іллі Костянтиновича Острозького не визначаються ніякою особливою літературною ані історичною вартістю, та все-таки як пам'ятки руського слова з часів, із яких таких пам'яток дійшло до нас не дуже багато, вони заслуговують на увагу навіть історика південноруського письменства. Далеко більшу вартість мають вони для характеристики та зрозуміння домашнього та громадського життя тих часів, бо малюють нам ті відносини безпосередньо словами свідка, який, пишучи, не думав про те, що пише для пізньої потомності. Важні також ті записи для пізнання язика, яким говорили в той час не руські селяни, а руські магнати, якого уживано в королівській канцелярії, в судах та інших урядах. Сей язик у своїй основі народний український, дуже близький до теперішнього, а відмінний від нього хіба численними білорусизмами, що виявляються в писанні вживанням е на місці первісного ѣ та ѡ, та далеко менше численними полонізмами.

Із тих записів князя Іллі Острозького один належить до категорії т[ак] зв[аних] заставних листів, другий містить просьбу до приятеля та сусіда о приятельську услугу, третій містить посвідчення про розмежування маєтності, четвертий подає запис доходів із маєтностей князя на користь його жінки за визичену від неї значну суму грошей, у п'ятім маємо знов заставний лист на маєтність князя за нову позичку, а в шостім — розпорядок остатньої волі князя перед смертю. З тих записів три остатні зроблені на користь жінки князя Беати Костелецької, з якою князь Ілля взяв шлюб у Кракові [дня] 3 лютого 1539 р. Як не-

звичайною появою була тоді панна Беата Костелецька, дочка каштеляна войницького, якою по смерті вітця опікувалася королева Бона*, про се свідчить ентузіастичний вірш польського поета з руського роду, Андрія Крицького*, який ось як відзивається до неї (P r z e z d z i e s k i, op. cit., ст. 39):

O Beata decorata, rara forma, moribus!
O honesta ac modesta vultu, verbis, gestibus!
Digni simul et indigni te semper suspiciunt,
Et grandaevi ac prudentes propter te desipiunt.
Corde toto, summo voto te petunt assidui,
Non amicam, sed consortem iuvenes praecipui;
Trabeati et torquati, divites, pulcerrimi,
Fere omnes sunt primores tibi affectissimi.
Et Reginae atque Regis tunc mereris gratiam,
Quod ingressu natae suae te fecere sociam.
Ergo nota dona tanta divina clementia,
Quod ceteris longe praestas, haec de vita vitia:
Ne superbam et ingratham te monstres amantibus,
Sed comem et redamantem te semper laudantibus.

Подаю сей вірш у прозовім перекладі на нашу мову, аби якнайвірніше передати його зміст: «О Беато, оздоблена незвичайною красою та чеснотою, о учтива та скромна лицем, словами та рухами! Гідні й негідні посполу все дивляться на тебе; старі та розумні задля тебе відходять від розуму. Всім серцем, найвищим бажанням горнутья до тебе невідступні благородні молодці, бажаючи знайти в тобі не приятельку, але подругу; горнутья оздоблені поясами та ланцюхами, багаті та вродливі, майже всі найвишніші палають до тебе любов'ю. У короля та в королеви ти заслужила на таку ласку, що зробили тебе товаришкою при шлюбі своєї дочки. Отже ж уважай, одержавши з ласки божої такі дари, що ти далеко вища від інших, і уникай ось яких гріхів: не показуй себе гордою та невдячною для тих, що тебе люблять, але будь чемною та взаємною, і всі будуть завше хвалити тебе».

З Беатою жив князь Ілля, як можна судити з його записів, щасливо, бо вона, хоч перед своїм замужжям одержала від своїх адораторів невідомо якими способами значну суму грошей та коштовних предметів, не давала князеві ніякої причини для підозрінь. Дальше її життя по смерті князя Іллі зложилося досить нещасливо і було заповнене такими прикростями, процесами, тривогами та терпіннями, які рідко випадали на долю жінчини з високого роду.

Найстарший щодо дати запис князя Іллі Острозького був писаний дня 2 липня 1535 в Вільні. В тім записі князь зізнає, що від Семена Митковича Бобинського позичив 300 кіп грошей литовських і на сю суму віддав йому в застав свою маєтність Котів. Сей заставний лист виглядає ось як: «Я, князь Иля Костентинович Острозский, воеводич Троцкий, староста Бряславский и Вѣньщкий, позычил есми ку моеї пилной потребе в брата и приятеля нашего, пана Семена Митковича Бобинского, триста коп грошей Литовское личбы, в грош по десяти пѣнязей, а в той сумѣ заставил есми Его Милости имѣне мое Котово з даньми медовыми и грошовыми и з дяклы и податьми до року, до крещенья Господня, которое свято будетъ ув ындикте девятом. На тот рок вышей описаный мам тые триста коп грошей пану Бабинскому отдати, а имѣне мое Котово къ своїм рукам мѣти. И на то есми ему дал сес мой листъ з моею печатю. При том были велеможныи панове: пан Иван Его Милость Богданович Сопѣга, маршалок господаря короля Его Милости, воевода Подляшьский, староста Дорогицкий; пан Михайло Василевич Свинюский, писарь господаря короля Его Милости, державця Мѣдницкий. И просил есми Ихъ Милости о печати, и Их Милость на мою прозбу вдѣлали, печати свои к сему моему листу приложили. Писан у Вилни июля 2 индикта 8».

Отсей лист писаний на піваркуші паперу, не описаного докладніше видавцем, має внизу витиснені три печаті: на першій щит розділений на дві половини, з правого боку герб князів Острозьких, а з лівого — герб Гіппокентавр, на другій герб Лис, а на третій Корчак. Текст надрукований у вищечитованім виданні архіву князів Сангушків у Славуті, т. IV, ст. 570—1. В записі маємо одно слово неясне — «дяклы». Щодо самого змісту варто зазначити, що довг затягнуто на один рік, і на такий же час віритель одержує в застав маєтність із її доходами. Вважаючи на те, що позичена сума — триста кіп грошей литовських — була не дуже велика, треба признати, що князь Ілля платив за позичку дуже великий процент, до чого змусила його якась невідома «пилна потреба».

Другий запис, який тут подаю передруком із того самого видавництва, т. IV, ст. 132, се лист князя Іллі Острозького до Дахна Василевича, писаний у Вільні [дня] 15 марта 1538 р., з проською, аби той Василевич був суддею при розмежуванні дібр Острозького Поворська від села Пісоч-

ної, що належало до Яцька Пісочинського. Сей лист виглядає ось як у дослівнім відписі:

«Вроженому пану брату и приятелю нашому, пану Дахну Василевичу, ключнику городничему и мостовничему (Лушкому) господаря короля Его Милости.

От Ильи Костянтиновича Острозского, воеводича Троцкого, старосты Бряславского и Вѣницкого. О здорови Ваше Милости ради быхмо завжды слышали. Даемъ Вашей Милости вѣдати, штож зложили есмо рок право мѣти на день святого Юря с паном Гневошом Песочинским о землю и о границѣ з имени нашего Поворска. Про то жедаем Ваше Милости, брата и приятеля нашего, абы Твоя Милость рачил то для нас вчинити и не полютовати¹ праці своеє на тот рок² там на землю выехати и з нашеє руки судею быти. И рачил бы Твоя Милость конечную справедливость вчинити, жебы пан Гневош болшей на то не накладал и нам не докучал, бо мы не хочемъ ему шкоды и накладу зычити, яко то служебнику нашому. Што будет справедливого его, нехай бы то при нем зостало. А то рачит Твоя Милость вчинити для просьбы нашеє, яко брат наш милый. Писан у Вилни марта 15 день».

Оригінал сього листа писаний на чвертці паперу, не описаного ближче видавцем, і має внизу на червоній масі, мабуть воску, витиснену печать, на якій із правого боку щита бачимо герб Гіппокентавра, а з лівого — герб князів Острозьких, а над щитом — букви І. О. Поворськ і Пісочна, села теперішньої Волинської губ[ернії], Ковельського повіту. Року в підписі не означено, але що дальший запис, у яким князь Ілля підтверджує розмежування тих самих дібр, датований р. 1538, то, очевидно, й сей лист був писаний того самого року.

В тім листі варто зазначити приятельський тон, яким промовляє руський магнат до державного урядника, далеко нижчого від себе. Сей тон подиктований, очевидно, почуттям шляхетської рівності, що вже тоді мусило бути дуже живе серед південноруського панства, хоч виплило, може, з інших джерел, як у польської шляхти. Дальший запис, писаний у Острозі дня 7 мая 1538 р., міститься в тій самій публікації на ст. 140—1. Ось його текст:

«Мы, князь Иля Костянтинович Острозский, воеводич

¹ Пожалувати.

² Реченець.

Троцкий, староста Брянславский и Вѣницкий (ознаймуемъ):
Што не однокрот жаловал (ся) нам служебник наш Гневош
Песоцкий, и листы господаря Его Милости до нас приносил,
абыхмо ему справедливость вчинили о землю, которую яко
бы люди наши Поворские ему забрали от имени его Песоц-
ка. Гдеж мы на жалобу его бояр наших Гурка Омелянского
а Грицка Промчейковича а Ену Кузминича з руки наше
судьями там на тую землю выслали и рок праву под страче-
нем покладали. Которыи кгда там на рок зложеный вы-
ехали, Гневош Песоцкий тых же бояр наших з руки свое
судьями собѣ на то взял, и зуполную моц им в том дал,
и нам то ознаймил. А по том, коли тыи суди наши обоюх
сторон к нам с того права земли тое приехали, и конца там
не чинячи здали на нас и повѣдили, иж Гневош будучи на
той земли их завел по тым врочищам: напервей от земли
Мелницкое через поле Рахово, а через остров Ломен аж до
болота Сыричинского, а то все границею своею повѣдил,
иж потуль есть земля моя. А люди дей наши Поворские
отбивали менуючи, иж бы наша земля имени Поворского
быть мѣла аж за тые врочища заведеные, яко где индей на
стрелене лука, а индей на чотыри, куды Гневош был завел.
И повидили нам тыиж суди, коли то знайдовали, чии бы
свѣдки годнейшии были, а хто бы ку доводу близше был,
знашли Гневоша ку доводу близшего и свѣдки¹ его годней-
шии, и подлуг того дали ему землю первой заводить, кото-
рую де ѥ коли Гневош по тым врочищам завел, тогды на том
за близшим доводом своим и право поднести хотел, иж то
есть земля его, и о то разы колька просил, абы право на то
поднес. Якож дей тыи суди и ку присязе его были пустили,
нижли дей люди наши ему присягать не дали. А так мы зро-
зумѣвши з отказу тых судей, и при том суде их Гневоша
Песоцкого zostавили. Кгдаж Гневош там на тую землю на
рок зложеный выехал, свѣтки лепшии мѣл и ку доводу
близшии был, и заведши землю по тым врочищам присяг-
нути хотел, а люди наши присягать ему не дали, мает
Гневош Песоцкий тую землю по тые врочища, поколь завел
и право поднести мѣл, держати и вѣчне вживати, а мы ани
люди наши не мают ся вже в тую землю за тые врочища ни-
чим вступати и вѣчне о то мают молчати и покой дать.
Якож есмо рассказали одному с тых судей, Ени Кузминичу,
там на тую землю выехавши, и покуль тот служебник наш

¹ В тексті: свѣтки.

Гневош завел и право поднести мѣл, Гневошу подать и от земли нашею отграничить, и людем нашим тамошним Поворским розказать, ничим ся в тую землю через тое не вступать и вѣчный покой дать. И на то есмо Гневошу дали сес наш лист судовий под нашею печатью, писан ув Острози мая 7 день, под леты Божего нароженя 1000 пятсот 38, индикта II».

Оригінал сього судового листа написаний на аркуші паперу і має під текстом витиснену на червонім воску печать із гербом князя Острозького.

Сеї запис малює дуже наглядно досить складну процедуру розмежування спірних земель, причім треба знати, що земля, яку мав у посіданні пан Пісочинський, не була його власна, ділична, але належала до маєтності Острозького. Се видно з того, що князь Ілля називає пана Пісочинського своїм служебником. Вершком судової процедури в тім спорі була присяга. Коли пан Пісочинський заявив готовність присягти на правдивість своїх показів щодо границь спірної землі, а свідки, люди князя Острозького, що оспорювали ті границі, але не мали повної певності, не хотіли допустити його до присяги, судії признали за ним право на землю, а князь, не домагаючися від нього присяги, затвердив його в її посіданні на вічні часи.

Четвертий запис відноситься до дуже важної хвилі в житті князя Іллі Костянтиновича Острозького, а власне, до його женячки з Беатою Костелецькою, що відбулася в лютім 1539 р. в Кракові. На сам Новий рік того року припав запис молодого князя, яким він своїй будучій жінці записує значну суму грошей і для їх сплати запевняє їй доходи з третьої часті всіх своїх маєтностей. Сеї запис виглядає ось як:

«Я, князь Иля Костянтинович, княжа Острозское, чиню явно и визнаваю тым-то моим листом (каждому) особно и въ обещъ всим нынешним и по том будущим, иж з воли и ласки Божей и моих милостивих панов королей Их Милости так ся стало з раженя¹ Божего и з ласки Их Милости, рачили мнѣ, служебнику своему, того зычити, паметаючи правдивыи а верныи послуги предкоз моих а отца моего, не рачили мя в том опустити, и з ласки своеи рачили ми дати малженку, висоце вроженую панну Бияту, дочку небожчика пана Костелецкого, пана Войницкого,

¹ Польське: zrządzenia.

подскарбего¹ Коруны Польское, панну Войницкую, по которой же панне, дочце пана Войницкого, панне Бياته есть посаг ее немалый, яко у суме п̄нязей, так у камени дорогом и въ клейнотах и у ланцугох (и) в шатах не малая сума. Которого ж посагу мнѣ по той панне дано, то есть напервей² у монете п̄няжной сем тысяч золотых монѣты и личбы коруны польское, по тридцати грошей польских у золотый, а в камени и въ ланцугох, в шатах и в клейнотах (и) в перлах того-м ошачовал (на) девять гисяч золотых и пятьсот золотых и сорок золотых и золотый.

Ино я, маючи бачность на р̄чи пришлыи, иж люди перших веков и теперешнии завше р̄чи предние, которыи бы мѣли на перед прийти, так их обваровали и справили, иж бы у переднейший час яко трудности и небезпеченства не мѣли, я, маючи в том доброе бачене и будучи цѣлый на здорови и на смысле моем, с правое воли и доброго умыслу моего и достаточне досвѣдчивши великую поволность и цнотливое а верное заховане яко правое а верное малженки ку мнѣ, мужу своему, учинил есми тот запис, и записую тым моим листом жоне моей намилейшой³ водлуг⁴ б̄гу обычая того панства короля Его Милости великого князьства Литовского, и тую суму п̄няжную сем тысяч золотых, которую есми в готовизне и в монѣте польской взял, записую жоне моей намилейшой, княжне Бياته совитую⁵ суму п̄нязей, то есть чотырнадцатъ тысяч золотых польское личбы в̄на и прив̄нку. А што м взял и ошачовал в клейнотах, в перлах, в ланцугох, в камени дорогом и в шатах девять тысяч золотых и пятьсот золотых и сорок золотых и золотый, и тую суму такеж совито, то есть девятьнадцатъ тысяч золотых и осмѣдесят и два золотых в̄на и прив̄нку записую водле⁶ обычая и статуту Великого князьства литовского на третей части всих имѣней моих отчизных и д̄дизных, выслуженых и купленых и которым колве обычаем от отца и от иных всих предков моих набытых, которы на мене от брата моего, князя Василя Костянтиновича Острозкого в д̄лу⁷ ся достанут, або бы, чого Боже не дай, по

¹ Польське: podskarbiego.

² Польське: papierwej.

³ Польське: namileyszey.

⁴ Польське: według.

⁵ Польське: sowitą, duplex, подвійний.

⁶ Польське: wedle.

⁷ Польське: w dziele, від діял, руське «поділ».

смерти его пришли, и всех моих имѣней материзных, и тых теж имѣней, што-м прикупил албо у перед еще прикуплю албо выслужу и которым колве обычаем набуду, што их колве у мене будет в замкох, в мѣстех, в дворех, в селех, в млынех, у ставех платех, в данях грошовых и медовых и во всех инших пожиткох, котории-ж яким-колве обычаем могутъ названы албо меннены быти, со всим правом и власностью так, яко сам тепер держу албо держати буду. И естлиже бы пан Бог рачил на мене допустити на перед смерть, ино малженка моя мает на той третей части седѣти, а ее держати и вживати до живота своего в той вышей¹ менной суме пѣнязей, у тридцати и в трех тысячах золотых и в осмидесят и в дву золотых вѣна и привѣнку, монѣты и личбы Коруны Полское, и по ее животе дѣти мои, естли же буду з нею мѣти. А близкие мои мают ся напротивку того заховати и справовати подлуг обычая прав и статуту Великого Князьства Литовского.

И естли бы по моем животе, будучи на той третей части имѣней моих выше мененных, тая малжонка моя, княгини Бията, за другого мужа пошла, тогда дѣти албо кровные мои, на которых бы правом прироженным имѣня мои прийти мѣли, не мают ее с той третей части всех тых имѣней моих рушати, аж ей первой тую суму тридцать и три тысячи золотых и осмѣдесять и два золотых монѣты и личбы полское отложат.

А на твердость того и печать мою дал еси к тому моему листу привесити, который же лист про лепшую² певность той малженце моей милой, княгини Бияте, даю. При том были и того добре сведоми велебный в Бозе отец и велеможныи панове: князь Савестьян Браницкий, бискуп Холмский, а пан Миколай Его Милость Волский, каштелян Судомирский, охмистр³ королевое Ее Милости великое княгини Боны, староста Саноцкий, Ломзенский, Лянскорунский и Везненский, а пан Ян Его Милость Танчинский, кашталян Войницкий, маршалок надворний господаря короля Его Милости коруны Полское, староста Люблинский; князь Федор Его Милость Андрѣевич Сенкгушкович, маршалок Волынское земли, староста Володимирский; пан Михайло Его Милость Василевич, писар господаря Короля

¹ Польське: wyżey.

² Польське: lepszą.

³ З нім[ецького]: Hofmeister, польське: ochmistrz.

Его Милости, державца Кормяловскій и Стокминский. Которых панов просил есми о их печати. Их Милость на прозбу (мою) то учинити и печати свои розказати привесити рачили. Писан у Краковѣ под лѣты Божего нароженя тысяча пятсот тридцать девятого, месеца генваря 30 день индикта 12».

Сей документ передрукований із рукописної збірки «Munimenta Ducum in Ostrog», т. I, ст. 444—6, що міститься в архіві Сангушків у Славуті.

П'ятий запис того самого князя, писаний у Острозі дня 7 серпня 1539 р., посвідчує, що князь позичив від своєї жінки, княгині Беати, 6000 кіп грошей литовських і на сю суму віддав їй у застав замок і місто Рівне з приналежностями. Сей заставний лист виглядає ось як:

«Я, князь Иля Костянтинович Острозький, воеводиц Троцкий, староста Бряславский и Веницкий, чиню явно и визнаваю сим моим листом, иж есми для некоторых моих великих а пильных потреб и для службы господарское позычил у жоны моее, княгини Бияты Костелецкое, суму пенязей шесть тысяч копъ грошей, которых оная грошей набыла у приятелей своих. Ино я к той суме пенезей заставил жоне моей Бияте, у tych шести тысячах копах грошей, замок материстый Ровное из местом и дворы, и села мои боярские зо всимъ, што колвек к тому замку прислухаеть, з людьми того замку и сел и з ихъ всими землями пашными и бортными, и зъ их работами и поплаты грошовыми и медовыми и овсяными, бобровыми и куничными, с полми и сеножатыми, з гаи, з дубровами, з боры, з лесы, с озеры, з реками и речками, з бобровыми гоны и з зеремены¹, зъ ставы и ставищи, з млыны и з ихъ вымелкы, з ловы звериными и пташими, и с пустовщинами, со всим по тому, как ся тот замок и место и дворы и села того замку к себе ся мають. А маеть жона моя княгини Бията тогъ замокъ со всимъ с тымъ в той суме пенезей держати и вживати до своего живота. А при томъ были и того добре сведоми: господынъ и отец наш владыка Володимерский и Берестейский Генадей, а господын и отец наш владыка Луцкий и Острозский Арсеней, а господынъ и отец архимандрит Жидичин-

¹ Завважую, що слово «зеремяны» наводить проф. М. Грушевський у своїй «Історії України-Русі», т. VI, ст. 147 із сього ж архіву Сангушків, тому першого, а в формі «жерсмяна» з іншого джерела на ст. 149 з поясненням, що се боброві гнізда.

ский Варсонофей а господынъ и добродей мой ласкавый, князь Федор Михайлович Чорторыйский, староста Луцкий а пан Станислав Фальчевский, староста Кремяницкий, а князь Солтан Михайлович Соколский, хоружий земли Волынское, а пан Василей и пан Петръ Чапличи, а пан Семен Миткович Бобинский. А на твердость того моего листа и печать есми свою приложил к сему моему листу, и просил есми господыновъ и отцов наших владыкъ и тых описаных князей и панов Их Милости о печати. Их Милость на мою прозбу то вчинили (и) печати свои приложили къ сему моему листу. Писан у в Острозе под леты Божего нароженя 1539 месеца августа 7 день индикта 12).

Сей документ міститься в тій самій рукописній збірці, т. I, ст. 14—15, у якій, як видно, містяться відписи з оригіналів, уложені не в хронологічнім порядку. В отсім записі варто особливо піднести, що реєстр приналежностей до ровенського замку та міста виявляє велику різнорідність занять місцевої людності та данин для князя, невідлучних від тих занять.

Нарешті, шостий запис того самого князя, списаний у Острозі тиждень пізніше від попереднього, дня 16 серпня 1539 р., се заповіт князя, що, заболівши нагло і чуючи себе близьким смерті, розпоряджається всім своїм добром на користь своєї жінки та своєї сподіваної дитини. Сей запис важний із многих поглядів, якому подібних дійшло до нас дуже мало з тих часів, виглядає ось як:

«Я, князь Илья Костентинович Острозский, воеводич Троцкий, староста Бряславский и Вѣницкий, чиню явно тым тастаментом:

Будучи навежон¹ тою форобою моею от милого Бога, будучи мнѣ еще в добром разумѣ и цѣлом смыслѣ, никим не принужон ани намовен, одно² с правое воли и умыслу моего, пишу тот мой тастамент.

Напервей полецаю душу мою Богу Створителю в Тройцы единому, и пренасвятшой его святой матери и всим светым и светицам, угодником его. А погреб тѣлу моему грѣшному выбираю с предки моими в Печерском монастыри в Києве въ церкви святое Пречистое Богоматери. И по души моей до Києва записую сто коп грошей, и по церквам соборным Великого князьства Литовского записую: у Вилни у святое

¹ Польське: *pawiedzjon* — діткнений.

² Польське: *jedno* замість *jepo* в знач[енні] руського «лише».

Пречистое десять коп грошей, у Гродне у соборной церкви десять коп грошей, у Мѣньску десять коп грошей, у Новѣгородцы десять коп грошей, у Берестѣи десять коп грошей, у Володимери десять коп грошей, у Луцку десять коп грошей, а по церквам соборнымъ всихъ имѣней моихъ по десяти копъ грошей, а по мѣстскимъ и сѣльскимъ маетъ дано быти по семдесятъ грошей; убогимъ на ялмужну маеть дано быти сорокъ коп грошей; митрополиту маетъ дано быти пятнадцатъ коп грошей; владыкомъ Луцкому а Володимирскому маетъ дано быти по десяти коп грошей.

Имѣне мое Голче з дворомъ и со всимъ, яко отецъ той небожчикъ отписалъ, такъ и я отписую къ церкви святого Богоявленя у замку моемъ Острожѣ. У замку моемъ Глуску обобравши имѣнье мое одно, с котораго бы дванадцать ушатков¹ меду, з людьми и пожитки и роботами, ничога на себе не оставуючи, записую къ церкви святой Пречистой в Києве в манастири Печерскомъ. Къ святому Николѣ Пустинскому три данники обравши в томъ же замку Глуску маютъ къ той же церкви дати. Къ той же церкви святому Николѣ Пустинскому и къ святой Софѣи маетъ дано быти по десяти коп грошей, а по тыхъ всихъ церквахъ у Києве по семдесятъ грошей.

Зброя моя сръбренная, которая тутъ у скарбе моемъ есть, на чорномъ оксамите, и поясъ Тодоровскій, и другая зброя на чорномъ оксамите, которая есть у пана Кгабриеля Тарла, и которое сръбро мое есть у Тарла ж, остроги, шкофѣя², тую зброю одну и тое сръбро, што у Тарла, и тотъ поясъ Тодоровскій ободравши ис того сръбра, образъ намѣстный же святое Пречистое оковати, а остаткомъ того сръбра, естли ся што останетъ, крестъ сръбрений зробити, а другую зброю жонѣ моеи дати. Сръбро тое, которое есть в скарбе в злитку святого Михайла, с того сръбра оковати образъ у Межиречи святого Михайла, а естли бы еще его остало, тогды и другой образъ тамъ же у Межиречи святого Михайла оковати.

А въ опеку и оборону жону мою, княжну Бияту, и дѣти мои, которыи ми Богъ далъ из жоноу моею мѣти, полецаю³, покорне прошу и низко чоломъ быю Наяснѣйшему господарю нашому, милостивому королю Его Милости Жикгимонту и сыну Его Милости, господарю нашому милостивому, ко-

¹ Ушаток — цебрик.

² Видавецъ поясное се слово польськими неоднозначными: *biuret albo pióropusz*.

³ Польське: *polesam* — поручаю.

ролю молодому, а особливе полекаю и покорне прошу и низко чолом бью Наяснѣйшой господарыни нашей милостивой, королевой й великой княгини Боне через тот мой тастамент, абы Ее Милость рачила жону и дѣти мои в ласце в опеце и обороне своей милостивой мѣти, а з милостивое ласки и обороны своее не рачила опустити, так яко и с перва рачила почати.

А при Их Милости господарех моих милостивых опекуны въстановляю господыновъ и добродѣев моих кровных: пана Ивана Богдановича Сопѣгу, воеводу Подляшского, маршалка господаря короля Его Милости, старосту Дорогичского; а князя¹ Юря Фалчовского, з Божее ласки бискупа Луцкого и Берестейского; а брата моего князя Федора Андрѣевича, маршалка Волинское земли, старосту Володимерского; а пана Ивана Горностая, подскарбего земьского, маршалка и писаря господарьского, старосту Слонимского, державцу Мъстибоговского, Зельвенского и Дорсуниского; а пана Михайла Василевича, писаря господарьского, державцу Впитского², Кормяновского и Стоклишского.

Напервѣй оповедаю и объявляю через той мой тастамент, иж кгда з ласки Божее вступил есми в малженьство з жоною моею, ино еще от того часу мам³ надѣю, иж Пан Богъ рачил ми дати плод из жоною моею мѣти. И естли же бы тых часов Пан Богъ рачил на мене перепустити смерть, не дождавши часу роженя малжонки моее, а по смерти бы моею мѣла породити сына або дѣвку, тогды то оповѣдаю и объявляю, иж то есть властный⁴ плод мой. И естли же бы дал Бог женѣ моею, княжнѣ Бияте, по моем животе породити сына або дѣвку, тогды жона моя с тым дитятем моим мает седѣти на всих имѣнях моих тых, которыи я маю мѣти по половицы з братом моим меншим, князем Василем, отчизных и выслужоных и купленых от отца нашего, и теж тых имѣней материстых, с которых мают долги быть плачоны, она ж мает держати и вживати, нижли платы и доходы мают оборочоны быти на долги, до тых часов, покуль

¹ Правдоподобно замѣсть польскаго: księdza.

² Упита, містчко в теперішній губ[ерніі] Волинській, Ровенського пов[іту].

³ Не конче польське: тат, але, може, скорочене староруське: имамъ.

⁴ В друку: властный.

го е дитя мое лѣтъ своих доростет, а брат мой в половицу имѣней моих не мает ся ничим вѣступати. Мает жона моя гую половину мою всех ымѣней моих держати до лѣт того дитяти моего, и долги мои мают плачоны быти з ымѣней моих материстых и отчизных и служебником моим тым, которым есми винен за службу с тых же имѣней моих мает плачно быти, хто што заслужил, ведлуг реистров. И естли бы не достало заплаты на мои долги и служебником моим с тыхъ имѣней моих, тогды мает продано быти имѣнье и другое, и тым долги мают плачоны быти, и служебником моим за службу. А ку тому, гдѣ бы разумѣли опекуны, с которого имѣнья, або з якого колве пожитку мѣла прийти яка сума пѣнезей на мене, абы тим плачоны (были) долги мои. А на остаток обвезую их тым, гдѣ бы колве по всим имѣньям моим могли, платы выбираючи або дани, а тым долги мои и служебником моим за службу платити, то здаю на их розум и справу и сумнение их. А што ся дотычет статку моего, рухомых рѣчей, штоколвекъ мам, то все есми на реистръ пописал, до которого реистру и печать свою приложил и руку свою подписал. А што перве того, будучи в Кракове, вчинил (есми) запис, оправу венувную, так теж и тут приехавши до Острога, видечи доброе захованье жоны своее до себе, з доброе воли своее записал ей замки свои Степанъ, Сатиев, Хлапотин зо всеми дворы, волостьми и селы своими и боярскими и зо всим с тым, яко ся в собѣ мают, жонѣ моей и дѣтем ее на вѣчность, и то все обявляю и оповедаю сим моим тастаментомъ. А особно для нѣкоторых моих великих а пильных потреб взял есми у жоны моее Бияты суму пѣнезей шесть тысяч коп грошей, которых она набыла у приятелей своих, и в той сумѣ пѣнезей заставил есми жонѣ своей замок мой материстый Ровный, мѣста, дворы и села з бояры и што к тому замку прислушает. И мает она тот замок мой зо всим держати в той сумѣ пѣнезей до своего живота.

А на остаток покорне прошу и ниско чолом бью Наяснѣйшим паном моим, милостивым королем Их Милости, и паней моей королевой Ей Милости, аж бы Их Милость рачили впаметовати на старыи заслуги предков моих. отца моего, и теж на мои пильныи заслуги и поволности мои, не рачили бы Их Милость никому жоне моей и детем моим жадное кривды допустити чинити, и тот тастамент мой во всем в цѣлости, ничим не рушаючи заховати и его розказывати во всех тых члонках выполнити.

А которое внесене свое жона моя мене даровала, тоє внесене я ей зася¹ отдал и дарую и записую вѣчне ей самой и дѣтем ей. А што ся дотычет Януш-поля², я вже его опускаю; хто бы его хотѣл мѣти подле выбору господарьского, тот маєт отложити жонѣ моей чотыри тысячи золотых на полскую личбу, а жона моя тыми пѣнезами маєт выкупити срѣбро мое и ланцуги у пана Скоруты и у пана Жабы, а тым срѣбром мои долги мои платити. А што ся тычет тых двох ланцугов, которы жона моя выкупит у пана Скоруты, и тая запоница моя, которую есми теперь жонѣ моей дал, естли Пан Бог рачит ми з нею дати сына або дѣвку, тогды то сыну моему, або той дѣвце. И покорне, низко чолом бью Наяснѣйшим господаремъ моим милостивым, королем Их Милости и наяснейшой господарыни моей, королевой Ей Милости, абы Их Милость рачили жону и дѣти мои заховати подлугъ привиле[е]в моих, не рушаючи ничим. А которы ланцужки, перѣстенки, клейноты мои, што жона мнѣ дала, и мои теж, то все отдал есми жонѣ моей, абы то от нее не рушано было. Так теж святости, образы, шаты, зброи, кони, вси и всякыи рѣчи мои, то все жонѣ моей Бияте записую и даю вѣчне, абы то от нее не рушано было.

А служебником моим тымъ, которы в мене не наврочисто³ мешкают, тым отписую пядесят коп грошей. Паней старой и паннам тым заплатити подле службы ихъ, яко жона моя вѣдает.

А замыкаючи сей мой тастамент остатнею волею моею и про милостивого Бога, господарей моих милостивых, королей Их Милости и королевое Ее Милости покорне прошу и низко чолом бью, абы Их Милость водлуг милосердья своего тутеж⁴ паметаючи на послуги отца моего и рачили як малжонку мою в ласце, в опеце и обороне своей мѣлостивой мѣти, а не допустити ей ни в чом кривды чинити и трудностей которых задавать, а то, што-м в том моем тастаменте описал, при моци заховати, а тым ниже описаным опекуном обро[н]цами быти, за которою бы они милостивою обороною Вашей королевской Милости могли остаточную волю мою сполнити и досить учинити, яко-м в сем моем тастаменте описал. Который есми в цѣлости розуму своего справивши

¹ Польське: zasię в значенні «назад».

² Теперішній Ямпіль, місточко Кременецького повіту. Ся догадка видавця видається мені сумнівною

³ Не з реченцем виповіджені, постійно.

⁴ Польське: tudzież в значенні «також».

сыкнетом¹ своим запичатал и властную² руку свою потписал. Писан ув Острозѣ под легы Божего нароженя тысяча пьятсот тридцат девятый, месяца августа, шостогонадцать дня, индикта вторыйнадцат.

Илья Костентинович Острозский».

Найважніше в отсім остатнім записі князя Іллі Острозького те, що князі Острозькі звикли були хоронити свої тіла в Печерській церкві в Києві. Се свідчить, що вони відчували свою приналежність до старого роду руських київських князів.

Писано д[ня] 10—14 падолиста 1912

¹ Польське *sygnei* значило перстень з камінцем, на яким була вирізана печать або назва.

² Друк: *властную*.

Meistergesang, або мейстерзанг — течія в середньовічному німецькому пісенному й поетичному мистецтві, яка розвинулася в XIII—XV ст. у середовищі бюргерства. Мейстерзінгери складали і виконували пісні, керуючись правилами, зведеними в XV ст. у так звані табулатури. Репертуар мейстерзангу спершу майже не виходив за межі біблійних і релігійно-дидактичних мотивів, з часом в ньому з'явилися світські і навіть любовні пісні.

ШІСТЬ ЗАПИСІВ КНЯЗЯ ІЛЛІ КОСТЯНТИНОВИЧА ОСТРОЗЬКОГО З Р. 1535—1540

Вперше надруковано у вид. «Науковий додаток до «Учителя», 1912, ч. 1, с. 17—32.

Відбитка вийшла окремою книжечкою в серії «Міжнародна бібліотека», ч. 6: Шість записів князя Іллі Костянтиновича Острозького з р. 1535—1540. З передмовою та поясненнями подав д-р Іван Франко. Львів, 1913.

Подається за виданням 1913 р.

С. 144. ...значного руського роду Острозьких. — Рід князів Острозьких походив від великого київського князя Володимира Святославича і Данила Галицького.

С. 145. ...король польський Зигмунт I... — Йдеться про Сігізмунда I Старого (1467—1548), короля польського і великого князя литовського (з 1506 р.).

С. 146. ...перекладом німецької монографії вроцлавського професора Каро... — Йдеться про Франків переклад монографії: *Каро Якоб*. Бєата й Гальшка. Історичне оповідання із XVI в. — «Діло», 1912, № 185, 16 (3). VIII, с. 1—2; № 187, 20 (7). VIII, с. 4—5; № 188, 21(8). VIII, с. 1—2; № 189, 22(9). VIII, с. 1—2; № 190, 23(10). VIII, с. 1—2; № 192, 26(13). VIII, с. 1—2; № 193, 27(14). VIII, с. 1—2; № 194, 29(16). VIII, с. 1—2; 195, 30(17). VIII, с. 1—2; № 197, 2.IX (20.VIII), с. 1—2; № 198, 3.IX (21.VIII), с. 3—4; № 200, 5.IX (23.VIII), с. 1—2; № 201, 6.IX (24.VIII), с. 1—2; № 203, 9.IX (27.VIII), с. 1—2; № 204, 10.IX (28.VIII), с. 1; № 205, 11.IX (29.VIII), с. 1—2; № 206, 12.IX (30.VIII), с. 1—2; див. також: *Франко Іван*. Праця німецького історика професора університету у Вроцлаві Якова Каро... — «Діло», 1912, № 185, 16(3). VIII, с. 4.

Каро Якоб (1836—1904) — німецький історик, з 1869 р. професор університету у Вроцлаві.

Архів князів Сангушків — архів, зібраний польськими князями бібліофілами Сангушками, Романом Станіславом Адамом (1800—1881) і його небожем Романом Даміаном Євстахієм Павлом (1832—1917) у Славуті на Волині.

С. 147. **Бона Сфорца д'Арагона** (1494—1557) — польська королева з 1518 р., друга жінка Сігізмунда I Старого, дочка міланського князя Джіано Галеаццо Сфорци й Ізабели Арагонської. Дбала про зміцнення королівської влади, протегувала італійським впливам на ренесансну культуру Речі Посполитої.

Крицький Андрій (1482—1537) — польський письменник, церковно-культурний діяч-гуманіст, секретар Зигмунта I Старого і королеви Бони. Вчився в Болоньї, де здобув титул доктора прав, писав переважно панегірики й пасквілі.